

УДК 343.2.01.001.76

Н. О. Бондаренко

ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

З приводу питання про функції кримінального права в теорії існують різні наукові думки. Виходячи з сутності кримінально-правових норм, які забезпечують захист (охорону) суспільних відносин від злочинних посягань, визнається однофункціональність цієї галузі права. Але цьому погляду протиставиться інший — багатфункціональність кримінально-правових норм, які поряд з охороною суспільних відносин виконують регулятивну функцію. При цьому висловлюється думка, що регулювання суспільних відносин кримінально-правові норми здійснюють за допомогою їх охорони. Визнається самостійний характер кримінально-правових норм, наприклад заохочувальних при здійсненні регулятивної функції.

Наукова позиція з приводу змісту регулятивної функції також не єдина: розрізняють організуючу, попереджувальну, виховну, заохочувальну роль кримінально-правових норм.

Утруднює вирішення проблеми та обставина, що надані наукові погляди належать в основному до 60–70-х рр. минулого сторіччя.

Проблемою займалися М. Д. Шаргородський, А. А. Піонтковський, М. І. Ковальов, В. Г. Смірнов, Л. В. Кузнецов, П. А. Фефелов та інші автори зазначеного періоду.

Сучасні кримінально-правові дослідження не мають монографічного характеру. Тому вирішення питання набуває особливого наукового значення.

Практичне вирішення питання про функції кримінального права пов'язано з:

- 1) нормотворчою діяльністю, криміналізацією та декриміналізацією правопорушень;
- 2) побудовою системи кримінального законодавства;
- 3) практичним застосуванням кримінального закону в галузі суворості впливу на осіб, які скоїли злочин;
- 4) організацією попередження злочинів;
- 5) організацією правового виховання громадян.

Практичне призначення функцій кримінального права дозволяє зробити висновок про обґрунтованість їх багатфункціональності.

Кримінальне право виконує, перш за все, функцію охорони нормальних суспільних відносин від злочинних посягань. Виконуючи цю функцію, кримінальне право впливає на становлення, зміцнення суспільних відносин, встановлюючи кримінальну відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи (ст. ст. 115–145 КК України), які порушують принцип, що закріплений в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про політичні та цивільні права, ст. 27 Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя». Обов'язок держави — захищати життя людини [1]. Встановлюючи кримінальну відповідальність

за вбивство та деякі інші злочини проти життя, кримінальне право забезпечує дотримання вимог Конституції та міжнародно-правових актів.

Регулятивна функція відображується у впливі на поведінку людей кримінально-правових норм, конкретних заборон, які сформульовані в Кримінальному кодексі. Регулятивна функція допомагає впливу кримінально-правових норм на поведінку осіб, яка має законслухняний характер (не вкради, не завдавай побоїв та ін.), при цьому ця функція базується на заборонах конкретних злочинів, але направлена на становлення законслухняної свідомості.

Регулятивна функція може мати й самостійне значення. Свідомством регулятивної функції кримінального права є наявність норм, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності, погашення судимості (ст. ст. 44–49, 108 КК України) [2].

Зазначені кримінально-правові норми не мають у собі каральної спрямованості, вони регулюють звільнення від кримінальної відповідальності.

Кримінальному праву притаманна попереджувальна (превентивна) функція. Вона складається із загального та спеціального попередження. Функція загального попередження реалізується за допомогою встановлення в кримінальному праві заборон, що утримують нестійких осіб від скоєння злочинів, та затвердження принципу невідворотності відповідальності, в тому числі шляхом покарання осіб, які скоїли злочин. Функція спеціального попередження здійснюється у формі застосування покарання або інших заходів кримінально-правового впливу на осіб, що порушили кримінальну заборону [3]. Відповідальність для таких осіб є різновидом соціального контролю за їх поведінкою (засудження до позбавлення волі, виправних робіт та інші види покарання), що істотно впливає на можливість вчинення іншого злочину. Спеціальне попередження тісно пов'язано із загальним попередженням, тому що є нібито демонстрацією того, до яких наслідків призводить скоєння злочинів, що особливо важливо для осіб, які перебувають у «зоні кримінального ризику».

Попереджувальна функція невідворотності покарання впливає, перш за все, на психіку людини. Нестійкі особи, які прагнуть задовольнити потреби злочинним шляхом, психічно уявляють покарання, яке асоціюється у свідомості з обмеженнями. Таке уявлення складає звісний психологічний бар'єр до вчинення злочинів, виступає засобом його попередження. Ефективність психічного впливу особливо підсилюється, якщо особа, яка готується до вчинення злочину, впевнена у невідворотності покарання. Особи, що схильні до вчинення злочинів, якщо вони усвідомлюють невідворотність застосування покарання у випадку скоєння ними злочинів, як правило, будуть примусово утримуватися від злочинної діяльності.

Виховна функція складається у формуванні свідомої потреби людини дотримуватися законів. Виховна функція виявляється у формуванні законслухняної поведінки осіб. Застосування кримінального законодавства на практиці виховує у громадян повагу до закону, впевненість у захисті особистості, законних прав, а також невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин.

Функція перевиховання винного є складним процесом, в основу якого в кримінальному праві покладена кримінальна відповідальність.

Залякування, яке закладене у покарання, є необхідною умовою виховного впливу кримінального права та може бути його первісним ступенем.

Стримуючі засади, які містяться в загрозі невідворотності застосування покарання, виявляються у відношенні до нестійких осіб, породжують процес психологічного гальмування шляхом висування у свідомості контрмотивів. Таким чином, виховна функція кримінального права тісно пов'язана з охоронювальною як у статиці, так й у динаміці. Охоронювальна функція нібито перетворюється в загальновиховний вплив. Функція охорони суспільних відносин входить в дію виховного завдання.

Виховний вплив кримінального права здійснюється у відношенні до:

- 1) осіб, які вже вчинили злочин;
- 2) нестійких осіб, які потенційно схильні до вчинення правопорушень.

Кримінальне право виконує також й організаційні функції. Існування норм кримінального права, їх обов'язкове застосування допомагає укріпленню організаційних засад та принципів правопорядку.

Ефективна боротьба зі злочинністю створює у громадян уяву про стійкість правопорядку, породжує впевненість у тому, що законні права та інтереси будуть захищені та відгороджені від злочинних посягань.

Правове стимулювання громадян, які беруть участь в попередженні, запобіганні злочинам, є важливим заходом організації боротьби зі злочинністю.

Стаття 38 КК України передбачає: «Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і поставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи». Не має сумнівів, що така позиція кримінального закону сприяє розвитку ініціативи громадян та є важливим засобом забезпечення правопорядку в країні.

Відшкодування завданих злочином матеріальних збитків являє собою істотний захист інтересів держави та громадян.

Укріпленню державної дисципліни та підвищенню авторитета органів державної влади сприяє боротьба зі злочинами у сфері службової діяльності (розд. XVII КК України). В боротьбі з цими злочинами кримінальне право виконує, безсумнівно, організуючу роль.

Кримінальному праву, незважаючи на його переважно охоронювальний характер, що виявляється у покаранні осіб, які вчинили злочин, притаманна також й стимулююча (заохочувальна) функція.

Самостійний характер у кримінальному законі мають заохочувальні норми [4]. До таких норм можна віднести необхідну оборону (ст. 36 КК). Виключається відповідальність особи при правомірному захисті від злочинного посягання. У ч. 2 ст. 36 КК зазначається: «Кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади».

Заохочувальний характер мають норми про добровільну відмову при незакінченому злочині (ст. 17 КК України), про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК).

Багато норм Особливої частини кримінального законодавства передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин. Звільняються від кримінальної відповідальності особи, які припинили злочинну діяльність при державній зраді та шпигунстві, якщо вони не вчинили дій для виконання злочинного завдання та добровільно сповістили про отримане завдання (ч. 2 ст. ст. 111, 114 КК України). Особа, винна у незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні або пересиланні наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, звільнюється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно почала лікуватися від наркоманії (ч. 4 ст. 309 КК), добровільна здача органам влади зброї, боєприпасів, вибухових речовин звільняє від кримінальної відповідальності за незаконне поводження з цими предметами (ч. 3 ст. 263 КК).

Відповідно, кримінальне право характеризується багатофункціональним характером. Визначаючи основною функцією охоронювальну, необхідно відмітити регулятивну функцію.

До складу регулятивної функції входять: організаційний, попереджальний, виховний, заохочувальний напрями.

Такі функції можуть мати опосередкований характер, тобто здійснюватися через охоронювальну функцію, яка виступає нібито первісним ланцюгом впливу на суспільні відносини, інші функції реалізуються через охоронювальну й таким чином здійснюють вторинний ефект впливу. Функції кримінального права можуть мати самостійний стосовно до охоронювального впливу характер, тобто безпосередньо виконувати попереджувальну, заохочувальну, виховну роль.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. — 1996. — № 306/14.
2. Уголовный кодекс Украины. — К.: Юриком Інтер, 2001.
3. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1965. — 188 с.
4. Малько А. В. Льготная и поощрительная правовая политика. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. — 231 с.